

SIMPOZIONUL NAȚIONAL CONSTANTIN NOICA

Ediția a IV-a

„LA ÎNCEPUT ERA CUVÂNTUL”

Constanța, 17–18 mai 2012

ACADEMIA ROMÂNĂ  
Institutul de Filosofie și Psihologie  
„Constantin Rădulescu-Motru”

UNIVERSITATEA „OVIDIUS”  
DIN CONSTANȚA  
Facultatea de Teologie Ortodoxă

# SIMPOZIONUL NAȚIONAL „CONSTANTIN NOICA”

## Ediția a IV-a

„LA ÎNCEPUT ERA CUVÂNTUL”

Constanța, 17–18 mai 2012

Coordonator: ALEXANDRU SURDU  
Ediție îngrijită de: OVIDIU G. GRAMA



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE  
BUCUREȘTI, 2013

Copyright © Editura Academiei Române, 2013.  
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE  
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5  
050 711, București, România  
Tel.: 4021-318 81 06, 4021-318 81 46  
Fax: 4021-318 24 44  
E-mail: edacad@ear.ro  
Adresa web: www.ear.ro

Referenți: acad. Vasile Tonoiu  
conf. univ. dr. Viorel Cernica

CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL ARHIEPISCOPIEI TOMISULUI,  
PRIN BUNĂVOINȚA ÎPS TEODOSIE,  
ARHIEPISCOPUL TOMISULUI

Redactor: Adrian Mircea DOBRE  
Tehnoredactor: Luiza DOBRIN  
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

---

Bun de tipar: 18.02.2013 Format: 16/70×100  
Coli de tipar: 15,75  
C.Z. pentru biblioteci mari: 136.4(498)(082)  
C.Z. pentru biblioteci mici: 136.4

---

## CUPRINS

Simpozionul Național Constantin Noica, ediția a IV-a, „La început era Cuvântul”, Constanța 17–18 mai 2012 (prezentare de VICTOR EMANUEL GICA).....	9
Î.P.S. TEODOSIE, Arhiepiscopul Tomisului, Cuvântul de deschidere a lucrărilor.....	11
ALEXANDRU SURDU, Întru obârșie era rostirea.....	14
VASILE NECHITA, Rostirea despre frumos și frumusețea sfințeniei.....	16
NICOLAE GEORGESCU, Cuvânt, comunicare, punctuație. O aplicație noiciană.....	21
MONA MAMULEA, La început a fost povestea: Despre funcția cognitivă a narațiunii în mitologie și știință.....	35
DRAGOȘ POPESCU, Element și mediu în filosofia lui Constantin Noica.....	42
MARIN DIACONU, Constantin Noica, plâsmuitor de termeni filosofici.....	55
CLAUDIU BACIU, Rostire și ființă la Constantin Noica.....	61
ION DUR, Arheologie a cuvintelor, cuminecare și comunicare.....	67
MARIUS DOBRE, Semnificații ale limbajului filosofic românesc în dezbaterăa lui Vulcănescu, Cioran și Noica.....	79
ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU, Logica lui Hermes – un model de logică speculativă.....	85
MARIUS AUGUSTIN DRĂGHICI, Constantin Noica. Cuvinte pentru „noua generație”....	89
ADRIAN MIRCEA DOBRE, Interacțiuni ale lui Constantin Noica cu fenomenul politic și cultural naționalist din România interbelică.....	111
MIHAIL M. UNGHEANU, Despre substratul teologic al problemei libertății în modernitate.....	115
MIRCEA LĂZĂRESCU, Noica înțeleptul: de la temeiul rostirii la unica distribuire a Unului.....	126
FLOREA LUCACI, Cuvântul și întemeierea onto-logică.....	133
ALEXANDRINA DRAGOMIR, Studiu asupra muzicalității limbajului filosofic al lui Constantin Noica.....	149
IOAN BIRIȘ, Puterea cuvântului: între comunicare și comuniune. Elemente de filosofia limbajului la Constantin Noica.....	156
ANTON ADĂMUȚ, Noica și operatorul de smintire.....	169
NICOLAE V. DURĂ, Teologia și Filosofia: convergențe sau divergențe ideatice?.....	175
TITUS LATES, Rostul cuvântului în logica lui Hermes.....	208
MIHAI POPA, Sinteza istorică prin prisma raportului dintre devenire și conținut istoric la Constantin Noica și Gh. I. Brătianu.....	715
ȘERBAN N. NICOLAU, Constantin Noica despre dreapta potrivire a numelor.....	221
CEZAR ROȘU, Logică și ontologie la Constantin Noica.....	225
COSMA MITU, Simple introduceri la bunătatea timpului nostru.....	230
ADRIAN VASILE, Textele scripturistice în scrisul lui Noica.....	233
FLORIN DRĂGOI, Fiul risipitor și Fratele după <i>Jurnalul filosofic</i> al lui Constantin Noica..	238
ANASTASIA DUMITRU, <i>Miorița</i> ca des-tăinuire.....	243
DOINA RIZEA, Timpul lung în viziune noiciană.....	258

# ROSTIRE ȘI FIINȚĂ LA CONSTANTIN NOICA

CLAUDIU BACIU

„Trăim într-o lume a rostirii, de la rostirea genetică până la cea matematică și metafizică a omului. Nu numai că știința reprezintă o rostire potrivită, cum s-a spus, dar datorită unei astfel de rostiri s-a ajuns să se refacă ceva din natură și să se facă noutăți în sânul ei, cu limbajul cel nou, care nu mai e al glasurilor și al undelor sonore, ci al celor mute din spectrul electro-magnetic. Rostirea omului este, dacă e potrivit gândită, solidară cu rostul lucrurilor. La capătul ei, deci, rostirea devine, într-un fel, tăcerea *ființei*.”<sup>1</sup>

Citatul din cartea lui Noica exprimă o idee care contrazice modul obișnuit de a vedea lucrurile în filosofie: firea, lumea, se considera, în mod tradițional, că dezvăluie ființa, vorbesc pentru cel care știe să asculte. Dimpotrivă, pentru Noica, ființa pare aici să tacă, în timp ce, pe de altă parte, omul, prin știința lui, dă glas ființei, fiind de aceea *solidar* cu ea. Cum putem înțelege această idee? Este aici ceva care merită să ne rețină efortul de înțelegere, sau în spatele cuvintelor lui Noica nu se ascunde decât intenția ludică a scriitorului, căruia îi place să formuleze vorbe de duh cu scopul doar de a-l uimi pe cititor, fără însă a-i și spune ceva mai adânc, mai cu rost? Pentru noi, acest citat conține punctul de vedere general al filosofiei noiciene, o filosofie *funcționalistă*, exprimat într-adevăr într-un mod neașteptat, dar nu și inadecvat. Se întâmplă aici, ca în orice mare filosofie, că cuvintele urmează firesc o idee, iar ceea ce pare inițial doar o voltă stilistică se dovedește ulterior expresia cea mai adecvată a ei.

Pentru a lămurii sensul celor scrise de Noica, să vedem mai întâi ce a condus la modul tradițional de a privi lucrurile în filosofie, cu alte cuvinte care erau presuposițiile de gândire ce îngăduiau viziunea unei ființe care se revelă în mod spontan și nemijlocit omului. Paradigma care a susținut o asemenea înțelegere a fost substanțialismul. Acest substanțialism, inițiat de filosofia greacă a lui Platon și Aristotel, considera că lucrurile concrete au în spatele lor o „substanță”, care este, pe de o parte, modelul lor ontologic și, pe de altă parte, esența prin care ele există. Teoria Ideilor, a Formelor pure platoniciene, reprezintă primul pas în elaborarea acestei paradigme de gândire, iar ontologia aristotelică a substanțelor prime și secunde este momentul ei de maturizare. După Aristotel, lucrurile concrete nu au

---

<sup>1</sup>Constantin Noica, *Rostirea filosofică românească*, în *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura Eminescu, 1987, pp. 26–27.

mai fost privite ca niște „substanțe prime”, în schimb însă atenția filosofilor s-a îndreptat exclusiv spre substanțele secunde. Era și firesc, de vreme ce, așa cum spunea Stagiritul, cunoașterea are ca obiect universalul, iar dintre tipurile de substanțe, doar cele secunde aveau atributul universalității. Tradiția substanțialistă de gândire, prin care cunoașterea însemna încercarea de sesizare a universalului din lucruri, un universal prezent acolo și care trebuie doar adus cumva la suprafață prin cunoaștere, s-a menținut până în epoca modernă. Aici însă, datorită unei confluente de factori, are loc o răsturnare prin care omul modern intră într-o cu totul altă lume.

În tipul de gândire substanțialist era firesc ca lucrurile concrete să reveleze ființa, esența, iar, pentru creștin, lumea toată să fie o oglindire a Creatorului ei – de unde, ulterior, și ideea unei teologii raționale, care să producă o cunoaștere metafizică pornind de la elementele cunoașterii fizice. Lumea putea astfel „vorbi” și ființa putea fi dezvăluită prin efortul reflexiv-cognitiv de îndepărtare a „vălului” lucrurilor concrete, materiale, pentru a intui esența, universalul.

Acest universal a avut mereu însă o condiție oarecum precară în filosofie. Și asta, pentru că el nu putea fi „localizat” tot atât de ușor cum erau lucrurile concrete. Deja pentru Platon, Formele pure se aflau într-un „topos atopos”, în mod cert ele nefiind situate în lumea lucrurilor concrete, o lume a devenirii și a stricăciunii, nefiind astfel supuse niciunei alterări, niciunei schimbări sau decăderi. Ele aparțineau unei alte lumi, pe care omul o putea intui prin cunoaștere, dar în care nu putea intra efectiv în această viață. În Occident se va crea astfel ceea ce Heidegger a numit onto-teologia, o încercare de a interpreta universalul în acord cu concepția religioasă dominantă. Suportul absolut al acestui substanțialism a fost, firește, Ființa Absolută, Dumnezeu, încă Augustin localizând universalul în intelectul divin și explicând cunoașterea umană ca o participare a intelectului uman la cel divin. Se legitimează astfel teoretic (desigur, de-a lungul unor milenii de reflexie religioasă, morală, filosofică) sentimentul unei depreciări ontologice a acestei lumi „sublunare”, opus aspirației de a accede, mai întâi prin cunoaștere și apoi în mod nemijlocit, la „lumea de dincolo”. Cele două lumi sunt polii între care pendulează teoria tradițională a substanțialismului.

În perioada modernă are loc un clivaj, prin care „lumea de dincolo”, împreună cu toate atributele sale, se va destrăma (din ea se va mai menține doar „paranormalul”, ca un fel de relicvă cu care nu se știe exact ce se poate face și care stă, oricum, la marginea concepției despre lume a omului actual). Omul modern alunecă cu totul în timp, în istorie, în imanență. Îi rămâne doar lumea de aici, o lume a devenirii, din care însă spiritul său faustic va ști să scoată ceva la care niciun antic nu s-ar fi așteptat vreodată. Să amintim doar câteva, foarte puține, momente ale acestui clivaj.

Firește, prima conștientizare a rupturii de trecut a gândirii moderne are loc la Kant. Trebuie însă spus că autorul *Criticilor* s-a putut trezi din al său „somm dogmatic” doar pentru că, de o bună bucată de vreme, notele substanțialismului manifestau deja stridente pentru urechea modernă. Kant va limpezi apele, va trasa

marginii imuabile tendinței irepresibile a rațiunii umane de a se avânta, prin cunoaștere, spre lumea de dincolo. Dar o va putea face doar pentru că avânturile metafizice ale rațiunii erau de multă vreme resimțite doar ca niște turnire de paradă, „în care niciodată vreun luptător n-a putut să-și câștige nici cel mai mic loc și nici să-și fundeze pe victoria lui o posesiune durabilă”<sup>2</sup>. Metafizica (sau filosofia în general) nu mai era de mult timp „regina științelor”, ci, spune Kant, „tonul la modă al epocii cere să i se arate tot disprețul”<sup>3</sup>, pentru că ea nu producea cunoștințe certe, ci doar niște pretinse cunoștințe, care de la un gânditor la altul erau permanent reconsiderate. Și aceasta în contradicție cu știința newtoniană, care se declara încă, ce-i drept, o „filosofie a naturii”, bazată pe principii matematice, dar în care oamenii de știință nu se contraziceau unii pe alții. În vremea lui Kant, metafizica, domeniul în care dintotdeauna s-a cristalizat efortul de cunoaștere al substanțialismului, încetează să mai fie considerată drept o *știință* și să fie numită ca atare, acest nume fiind de acum atribuit unui alt tip de cunoaștere. Kant va încerca să redea metafizicii demnitatea pierdută de știință, dar încercarea sa nu se va impune în sensul dorit de el.

Știința modernă a naturii este, am putea spune, evenimentul major în evoluția conștiinței filosofice. Ea este cea care va duce la eliminarea substanțialismului din prim planul scenei filosofice. Nu este mai puțin adevărat că această știință este, ea însăși, rezultatul evoluției reflecției și al răsturnărilor gândirii filosofice din Evul Mediu târziu și din pragul modernității. Îl vom aminti aici doar pe Nicolaus Cusanus, cel care, în speculația sa, unifică domeniile ontice ale existenței, deschizând astfel posibilitatea gândirii spațiului întreg ca o unitate calitativă în care poate coexista o pluralitate de lumi (Giordano Bruno) și apoi a gândirii stelelor boltei cerești nu ca aparținând unui domeniu ontic separat, sempitern, ci ca având o condiție identică cu aceea a Pământului, idee care va permite apariția și impunerea revoluției lui Copernic.

Pe de altă parte, nu este deloc întâmplător, pentru ceea ce va urma, faptul că speculația cusaniană utilizează ca instrument fundamental matematica, mai cu seamă geometria. Această știință este una a relațiilor. În matematică, spre deosebire de filosofie, se caută nu substanța imuabilă, ci relația, relația dintre numere, dintre figuri. Impunerea matematicii ca o componentă fundamentală a noii științe înseamnă tocmai răsturnarea intenției de cunoaștere a omului modern: nu se mai caută determinarea substanței transcendente, dar evanescente, ci a relației imanente – dar certe – dintre lucruri. Așa se face că instrumentul acestei noi filosofii a naturii nu mai este contemplația, ci matematica. Natura își are scrisă propria carte în caractere matematice. Imuabilul se transferă dinspre substanța din spatele lucrurilor către relația dintre lucruri. Toată știința modernă a naturii este o asemenea cercetare a raportului dintre lucruri. Orice formulă din această nouă știință indică

---

<sup>2</sup> Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, București, Editura Științifică, 1969, p. 23.

<sup>3</sup> *Ibidem*, pp. 11–12.

un raport matematic, stabil, între lucruri. Însă în acest raport, lucrurile nu mai sunt privite în concretețea lor imediată, ci într-un mod abstract, pornind de la o anumită intenție prealabilă de cunoaștere. Tocmai de aceea, actul de cunoaștere nu mai poate fi considerat în știința modernă un act de contemplație, adică, în fond, unul de receptare, ci un act de selecție, mai întâi, și apoi unul de construcție. Conceptul obiectului din știință nu mai este un concept substanțial, ci unul pe care omul de știință îl construiește, *selectând* anumite trăsături ale lucrului din natură, selecție care apoi permite subsumarea, adeseori neașteptată, într-o aceeași clasă a unor obiecte care, pentru percepția comună (pe care se baza substanțialismul tradițional), nu au nicio legătură unul cu celălalt. „Fără un asemenea proces de aranjare în serie, spune Ernst Cassirer prezentând apariția gândirii științifice moderne, fără inventarierea diferitelor momente, nu ar putea apărea conștiința conexiunii lor generice și astfel conceptul abstract. Această trecere de la un membru la altul presupune însă în mod evident un principiu potrivit căruia ea se realizează și prin care se stabilește forma de dependență care există între un membru oarecare și membrul succesiv. Astfel, și din acest punct de vedere se vedește că orice constituire a unor concepte este legată de o anumită formă de alcătuire a unor serii.”<sup>4</sup> Principiul acestei selecții pe care se bazează știința modernă este *funcția*. Știința modernă este prin aceasta rezultatul unei noi paradigme de gândire, funcționalismul. Funcția este cea care creează clasa obiectelor științei moderne, pentru că ea este principiul selecției pe baza căreia aceste obiecte se constituie *ca* obiecte. Așa se face că procesul de abstractizare funcțională din știința modernă este unul de pulverizare a consistenței ontice a lucrurilor. Pentru știința modernă, ceea ce este cu adevărat nu mai este *în* lucruri (substanța lor), ci *între* lucruri (relația dintre ele), pentru că lucrurile acum nu mai sunt lucrurile nemijlocite, concrete, ci lucrurile privite din perspectiva unei anumite calități (mai mult sau mai puțin abstracte), pe baza căreia ele sunt selectate, integrate într-o anumită clasă, pentru a fi cercetate ca exponenți ai acelei clase. „Noțiunile fizice, spunea Einstein, sunt creații libere ale minții omenești și nu sunt univoc determinate, așa cum s-ar putea crede, de lumea exterioară.”<sup>5</sup> Cercetarea științifică relevă, astfel, nu proprietăți „în sine”, perene, ale lucrurilor, ci proprietăți care „apar” doar în contextul selecției operate de metoda științifică. Ele sunt date de contextul funcțional care le-a produs, „există” doar în spațiul acestui context. Viteza unui mașini nu poate fi calculată dacă se ia în seamă mașina însăși, ci numai dacă această mașină este privită în mod abstract, ca un „corp în mișcare” sau un „punct în mișcare”. Abia atunci ea poate fi raportată la distanță și la timp. Dar „formula” vitezei nu mai oferă o „proprietate” inherentă lucrului, ci un raport numeric în care mașina propriu-zisă a dispărut. În acest fel, lucrurile reale pot fi puse în numeroase

<sup>4</sup> Ernst Cassirer, *Substanzbegriff und Funktionsbegriff. Untersuchungen über die Grundfragen der Erkenntniskritik*, Berlin, Verlag von Bruno Cassirer, 1910, p. 19.

<sup>5</sup> A. Einstein, L. Infeld, *Evoluția fizicii. Dezvoltarea ideilor de la primele concepte la teoria relativității și teoria cuantelor*, București, Editura Tehnică, 1957, p. 30.



contexte și cercetate sub diferite unghiuri de vedere, fapt care conduce la posibilitatea unei înțelegeri diferite a aceluiași obiect, obiect despre care nu se mai poate însă spune că are o existență de sine stătătoare în raport cu actul de cunoaștere: el este ceea ce este doar „în funcție” de modul în care îl construiește acest act. Ființa lucrului (*este-ul* său) nu se mai poate determina pentru omul modern decât în mod kantian, ca fiind ceea ce rațiunea umană *pune* în lucruri.

Consecința cea mai importantă a acestei schimbări în înțelegerea cunoașterii și a „științei” este faptul că cunoașterea nu mai poate avea un obiect separat de ea. În mod paradoxal, s-ar putea spune astfel că știința modernă devine o știință a „nimicului”, dar a unui nimic activ, dinamic, prezent și manifest în contextele în care operează omul de știință. Și asta pentru că lucrul, așa cum îl înțelege știința în contextul ei, este „nimic” în afara acestui mod de înțelegere. Cât de departe merge știința în această direcție ne-o arată fizica cuantică, unde se arată chiar că proprietățile fenomenului observat depind de observator. Cu alte cuvinte, ceea ce observăm este limitat aici principial de interacțiunea noastră efectivă cu obiectul observat. Din acest moment, cunoașterea nu mai poate fi o cunoaștere a ceva care pre-există actului de observare, ci este o cunoaștere ce reprezintă în același timp o producere a obiectului ei. Fizica cuantică a timpului nostru duce astfel la extrem un principiu teoretic prezent doar în sens metodologic încă de la apariția în Renaștere a științei moderne.

Prin accentul pus de știință pe relație și interacțiune, apare un interes special pentru *posibil*: lucrurile sunt de fiecare dată altele în contexte diferite, adică atunci când le gândești și le pui (prin experiment) în relații și interacțiuni diferite. Proprietățile noi emerg în contexte noi. Într-un alt text, Noica subliniază interesul extraordinar al contemporaneității pentru posibil, pentru această stranie, ciudată formă a nimicului: „Matematicile nu servesc (speculativ, ci doar elementar practic) într-o lume în care nu primează posibilul. Dacă iei realul drept gata dat sau drept unic, dacă îl iei, chiar ca grecii, drept o  $\phi\upsilon\sigma\iota\varsigma$  miraculos de vie, nu ai acces la matematicile mai adânci. Dacă însă dublezi, triplezi, izotopizezi sau polimerizezi realul, așadar dacă te cufunzi în oceanul posibilului, atunci matematicile devin nu numai unealtă, dar și formă de cunoaștere, tocmai ca explorare a posibilului. Marea problemă a lumii noastre e posibilul, nu realul”<sup>6</sup>. În această lume, continuă Noica, „matematicile-joc au devenit matematici de realizare”<sup>7</sup>, și aici domină „primatul posibilului asupra realului”<sup>8</sup>. De aceea, până la urmă, „știința e triumful posibilului asupra realului”<sup>9</sup>, fapt care-l face pe Noica să exclame tulburat, pe bună dreptate: „Adică orice posibil sau punere în posibil a realului explică realul?”<sup>10</sup>.

<sup>6</sup> Constantin Noica, *Jurnal de idei*, București, Humanitas, 1991, p. 61.

<sup>7</sup> *Ibidem*.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 62.

<sup>9</sup> *Ibidem*.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 60.

În paradigma substanțialistă, posibilul își dobândește statutul pornind de la substanța lucrurilor, de la esența lor, o esență dată intelectului uman în prealabil, pentru ca acesta să poată pricepe posibilul. El doar decurge din această substanță. În schimb, în paradigma funcționalistă, posibilul rămâne suspendat, el nu mai poate fi, principial, gândit a priori, pentru că, vorbind kantian, nu mai poate exista o „experiență în genere” cu care să concorde acest posibil. De aceea, în acest funcționalism al științei moderne, noi „nu știm până la capăt ce sunt lucrurile. Dar le creăm și atunci știm”<sup>11</sup>.

Posibilul devine pentru Noica, dintr-un aspect inerent lucrului, un rezultat al creației omului. Posibilul nu mai stă în lucruri, ci lucrurile stau în posibil. Dar nu într-un posibil de sine stătător sub aspect ontic, ci într-unul al cărui „canal de transmitere” este omul și știința lui. Prin această știință, omul scoate la iveală aspecte pe care nu numai că el nu le știa anterior și care, pasămite, ar fi existat în prealabil undeva, dar care nici nu ar putea apărea vreodată în lipsa lui și a acestei științe. Omul, în această nouă condiție și nouă înțelegere de sine, este un „Mit-Wirker Gottes”, cum spunea Max Scheler, un Co-Creator, întrucât contribuie în mod efectiv la Creație. Știința, prin care omul realizează această creație, este și pentru Noica, așa cum am văzut în citatul de la început, un tip de rostire care, aidoma Logosului cosmic, aduce în ființă ceea ce n-a mai fost. Ca o co-creație, această formă de rostire este, firește, solidară cu principiul ființei, cel care dă rost lucrurilor. Și poate fi solidară tocmai pentru că ființa, ca principiu dinamic creativ, a încetat să se exprime (să creeze) spontan, doar prin natură, și a început acum să creeze printr-o modalitate nouă, *mijlocită*, imposibilă anterior: știința (și tehnologia) omului. Prin faptul că această rostire nouă, care este știința, în-ființează ceea ce nu fusese anterior în ființă, ea, într-adevăr, „devine, într-un fel, tăcerea ființei”<sup>12</sup>, tocmai pentru că, creând, ea „exprimă” ființa, acolo unde, altfel neputându-se ivi nicio Creație, ființa tace. Natura din artefactele omului și ale științei sale stă de-acum sub puterea unui Logos secund, a cărui rost(u)ire este încă la început de Lume.

---

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 59.

<sup>12</sup> Constantin Noica, *Rostirea filosofică românească*, în *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura Eminescu, 1987, pp. 26–27.